

מחקרים בקליטת העלייה

איתור קבוצות סיכון וקבוצות סיכוי בקרב עולי חבר העמים על פי דפוסי התערותם בישראל

סבינה ליסיצה ויערית בוקק-כהן

מטרת מאמרנו היא לזהות ולאפיין את הקבוצות במגזר עולי חבר העמים שהן בגדר קבוצות סיכון. זיהוין ואפיונן עשויים לסייע באיתורן לצורך ליווי והגשת סיוע מקצועי. לשם זיהוי קבוצות אלו, נשאלו 434 מרואיינים על מידת ההתערות בחברה הישראלית באחד עשר היבטים שונים של השתלבות בחברה הישראלית. ניתוח אשכולות העלה כי ניתן לזהות ארבעה פלחים מובחנים שהנמנים עמם נקטו בדפוסי התערות שונים. אחד הפלחים מהווה קבוצת סיכוי, בעוד שלושת האחרים מהווים קבוצות סיכון ברמות חומרה שונות: אינטגרטייווי (אימוץ תרבות היעד והצלחה כלכלית-תעסוקתית תוך שמירה על תרבות המקור), סרגטייווי (שימור תרבות המקור תוך הימנעות מאימוץ תרבות היעד לצד קשיים כלכליים-תעסוקתיים), סטגטייווי (אימוץ תרבות היעד ואי הצלחה כלכלית-תעסוקתית), ואקולטורציה סלקטייווי (הצלחה בתחומים האינסטרומנטליים בלבד ושימור תרבות המקור). במאמר מתואר הפרופיל הסוציו-דמוגרפי של המשתייכים לכל אחד מהדפוסים שזוהו.

הקדמה

הגירה היא אירוע הכרוך בקשיים ואתגרים רבים. המהגר נפרד ממקומות, אנשים ואורח חיים מוכרים לו ונאלץ לאמץ שפה חדשה ולהפנים ערכים ונורמות של תרבות היעד. עליו לבנות רשת חברתית חדשה, למצוא דיור הולם, להשתלב בתעסוקה, לעזור לילדיו להשתלב ובכלל להתמודד עם השגרה היומיומית השונה מאוד מזו שהוא עזב. לא כל המהגרים מתמודדים בהצלחה עם אתגרים אלה. עקב כישלונות ההשתלבות נוצרות קבוצות סיכון. מחקרים רבים חקרו קבוצות סיכון בקרב ילדים ונוער (לשם, 2005; סלונים-נבו ואחרים, 1999; מירסקי ואחרים, 1999), וסטודנטים שעלו מחבר העמים (מירסקי ואחרים, 1999, לשם, 2005). אמית (2008) איתרה קבוצות סיכון בקרב עולים-קשישים. למיטב ידיעתנו, טרם נעשה בארץ מחקר המתאר את המאפיינים של קבוצות סיכון בקרב עולים על-פי דפוסי השתלבותם והמאפשר את איתורן באמצעות המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים המבחינים בין קבוצות אלו לבין העולים שהשתלבו בהצלחה.

מילות מפתח: הגירה, דפוסי התערות, תחומי התערות, קבוצות סיכון.
ד"ר סבינה ליסיצה וד"ר יערית בוקק-כהן הן מרצות באוניברסיטת אריאל.

רקע

במדינות הגירה רבות ברחבי העולם חיים מהגרים מקבוצות אתניות שונות לצד בני התרבות הדומיננטית.

למהגרים רקע תרבותי משותף, אך גם בתוך קבוצת המהגרים יש הבדלים בין אישיים, ולכן סביר להניח שלא כולם יתערו בתרבות ובחברה הקולטת באותו דפוס. ההבדלים בדפוס ההתערות החברתית עשויים לנבוע משוני בגיל, במצב המשפחתי והתעסוקתי, בהון האנושי, במוטיבציה או אף באישיות. לעומת זאת, לוותק בארץ הקולטת נמצאה השפעה מועטה על המידה שבה מטמיע המהגר את ערכי התרבות הדומיננטית. פטרושויוס ועמיתיו (Petroshius et al., 1995) חקרו את השתלבות ההיספאנים בארצות הברית ומצאו כי מהגרים רבים חיו את מרבית חייהם בארצות הברית ובכל זאת לא נטמעו בתרבותה; וגם אלו שהשתלבו בחברה האמריקאית העדיפו להשתמש בשפה הספרדית בחיי היום יום.

במחקרים של נובל וקאמיט (Noble & Camit, 2005) עולה היבט נוסף. הם חקרו את השתלבותם של המהגרים הסינים, הערבים והאיטלקים באוסטרליה ועמדו על כך שקיימת שונות רבה בסגנון חייהם של אנשים בתוך כל קבוצה אתנית כזו. ובלשונו של אחד המרואיינים: 'אתה לא תתייחס אל כל האנשים דוברי האנגלית או אל כל אלה שנולדו באוסטרליה כדומים, למרות שלפעמים אנו עושים זאת... מניחים [בטעות] שכל אלה שמדברים ערבית הם דומים'. מרואיין אחר אף הוסיף: 'לא יכולים להגיד ששני אנשים חושבים באופן דומה ומתנהגים באופן דומה רק בגלל שהם דוברים אותה שפה...'

הנחת העבודה שלנו היא אפוא שקבוצת המהגרים אינה מהווה מקשה אחת, אלא מדובר בקהל הטרוגני, המורכב מאנשים שנבדלים אחד מהשני במשתני רקע סוציו-דמוגרפיים. אנשים אלה היגרו בעקבות מניעים שונים, הציבו לעצמם מטרות שונות בנוגע להשתלבותם בארץ-היעד ובעקבות זאת נקטו (באופן מודע או לא מודע) בדפוס התערות מסוים.

במרכז מחקרנו עומדת קבוצת העולים שהיגרו לישראל ממדינות ברית המועצות לשעבר בגל העלייה הגדול שהחל ב-1989 ונמשך למעשה עד היום. קבוצה זו מונה כמיליון איש ומהווה כ-15% מהאוכלוסייה בישראל. בספרות הסוציולוגית טרם תועד מצב כה ייחודי, אשר בו ציבור גדול יחסית מהגר לחברה קטנה יחסית. זאת ועוד: קיימת מידה רבה של הטרוגניות הן בקרב העולים והן בקרב הישראלים בני תרבות היעד.

מטרת המחקר היא יישומית: לאפיין את קבוצת הסיכון והסיכוי המתהוות עקב דפוסי ההתערות הניתנים לזיהוי בקרב אוכלוסיית העולים, בכדי לסייע לגורמי הרווחה לאתר קבוצות אלה ולהציע דרכים להתמודדות עם בעיותיהן.

שאלות המחקר הן, על כן:

1. מהם הדפוסים העיקריים של התערות עולי חבר העמים בישראל?
2. מהם המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים המבחינים בין קבוצות סיכוי וקבוצות סיכון בקרב עולים אלה?

נפתח את מאמרנו באפיון דפוסי התערות של מהגרים בחברת היעד, ולאחר מכן נפנה לתיאור ציבור עולי ברית המועצות לשעבר בישראל ודפוסי ההתערות השונים שלהם.

דפוסי התערות של מהגרים בחברת היעד

בספרות המחקרית על דפוסי התערות של מהגרים, מאותרים מספר דפוסים שכל אחד מהם משקף את תהליך התערות המהגרים בחברת היעד. נסקור את ארבעת הדפוסים ה'קלסיים' שתיאר בְּרִי (Berry, 1992) ונמצאו גם במחקרים אחרים בנושא הגירה.

מודל ה**אסימילציה** משקף תהליך שבו המהגרים מאמצים את ערכי התרבות הדומיננטית תוך זניחת ערכי תרבות המוצא שלהם (Bar-Yosef, 1968, Castles & Miller, 1993, Lee & Tse, 1992, Wilson & Gutierrez, 1995, Berry, 1992).

בניגוד למודל האסימילציה, מודל ה**סגרגציה** משקף תהליך הפוך, שבו שומרים המהגרים על זהותם התרבותית המקורית מבלי לאמץ דפוסים תרבותיים מהתרבות הדומיננטית בארץ הקולטת (Berry, 1992, Ayalon, Ben-Rafael & Sharot, 1989, Lee & Tse, 1994).

דפוס ה**מרגינליזציה** משאיר את המהגרים בשולי החברה: הם אינם מאמצים את תרבות היעד ומוותרים על זיקה לתרבות המקור (Berry, 1992).

מודל ביניים בין אסימילציה וסגרגציה הוא מודל ה**אינטגרציה**: המהגרים שומרים על ערכי תרבות המוצא שלהם, ולצד זה מוסיפים לעצמם נדבך חדש של ערכים מתרבות היעד במגוון תחומי חיים (Berry, 1992, Lum, 1991, Subervi-Velez, 1986, Shuval & Leshem, 1998).

זה תואם הן את מטרותיהם של המהגרים והן את מטרות הוותיקים: בקרב הוותיקים מקובלת לאחרונה בישראל וגם במקומות אחרים בעולם האידיאולוגיה הרב-תרבותית, הרואה בדפוס האינטגרציה כהגדרתו כאן - דפוס רצוי. (Koopmans & Statham, 1999, טיילור, 2003).

מבחינתם של המהגרים, דפוס האינטגרציה מאפשר להם להפיק תועלות דיפרנציאליות מאימוץ דפוסים תרבותיים שונים של חברת היעד. אימוץ זה מקל על השתלבותם בחברה החדשה. במחקרם של קיפה ופדילה (Keefe & Padilla, 1987) על התערותם של המהגרים המקסיקנים בארצות הברית נמצא אימוץ סלקטיווי של מאפייני תרבות אמריקאיים. מהגרים אלו הציגו דפוס התערות דומה במקצת לדפוס האינטגרטיווי: הם שומרים על תרבות המוצא ומאמצים את התרבות הדומיננטית באופן חלקי, תוך בחירת אותם המרכיבים התרבותיים שתורמים להסתגלותם בחברת היעד ודחיית מרכיבים אחרים, אשר נתפסים על ידם כפחות יעילים לצורך זה. לפיכך מכנים החוקרים את סוג ההתערות הזה בשם '**אקולטורציה סלקטיווית**' (selective acculturation).

השיח החדש בחקר ההגירה רואה את תהליך ההשתלבות הרצוי כמודל אינטגרטיווי במונחים של ברי (Berry, 1982). לפי מודל זה, המהגרים לא רק מאמצים את הדפוסים החברתיים-התרבותיים המקובלים בחברת היעד אלא גם שומרים במקביל על המטען התרבותי שהביאו עמם. הגישות החדישות לחקר השתלבותם של מהגרים מתבססות עקב זאת על מושגים סימטריים יותר, הרואים את הקולטים והנקלטים לא כאובייקטים אלא כסובייקטים שלכל אחד מהם רצון משלו (Conzen, 1991). במילים אחרות, במהלך ההתערות יש למהגרים תפקידים פעילים ולא רק הסתגלותיים ופסיוויים (סבילים). שיח זה ער לתמורות שהמהגרים מחוללים בחברת היעד ולא רק לשינויים שחברת היעד דורשת מהמהגרים או גורמת להם לעבור. לפיכך יהא זה סביר לצפות שבימינו מהגרים ינקטו בדפוסי התערות שבהם יבוא לידי ביטוי תפקידים הפעיל. זאת ועוד: האקטיוויות היחסית של המהגרים בתהליך השתלבותם בארץ החדשה מקנה להם אפשרות לבחור בדפוס התערות לפי העדפותיהם, ולכן סביר שיימצא אצלם מגוון דפוסים ולא דווקא דפוס יחיד.

עולי חבר העמים בישראל - מבט כללי על מגמות

מאפיין חשוב של גל העלייה מחבר העמים בשנות התשעים של המאה האחרונה הוא היקפו הגדול במונחים מוחלטים (כמיליון אנשים) ויחסיים (15% מן האוכלוסייה הישראלית כולה). בהתחשב בגודל האוכלוסייה הישראלית הוותיקה (נכון להיום כ-7 מיליון, כולל האוכלוסייה הערבית) היה זה גל עלייה יוצא דופן בהשוואה לשיעורי המהגרים במדינות הגירה אחרות.¹ עלייה זו הייתה מיוחדת לא רק בכמותה אלא גם באיכותיה. ההון האנושי של העולים היה מרשים. כך, למשל, שיעור בעלי השכלה גבוהה שביניהם עולה על שיעורם הן באוכלוסיית חבר העמים הכללית והן באוכלוסייה הישראלית הוותיקה (סקרון, 1998; סולודקינה, Remennick; 1993). (2006).

מבחינה מבנית, נוצרה בישראל מערכת של קהילות מקומיות רוסיות הקשורות ביניהן בקשרי תרבות, משפחה, עסקים ופוליטיקה. רמת הניעות (מוביליות) החברתית-כלכלית של המהגרים הייתה מוגבלת, עקב אי ידיעת השפה ואי התאמה חלקית של משאבי ההון האנושי שנרכשו בארץ המוצא לסטנדרטים של ארץ היעד. משום כך נוצרו ערוצי ניעות חלופיים באמצעות ייסוד מוסדות פורמליים ובלתי פורמליים רבים המספקים כמעט את כל צורכיהם של בני הקהילה: מעיתונות ועד רשתות לממכר מזון, מבילוי ועד חינוך. התרבות הקהילתית הזאת משלבת יסודות מקומיים ומיובאים: העיתונות בשפה הרוסית מכילה מידע על רוסיה וגם על ישראל; קונצרט, טקס או אירוע מסוג אחר יארח ידוענים ישראלים לצד מנהיגי הקהילה, וישמעו בו עברית ורוסית לסירוגין.

לשפה הרוסית נותר מקום מרכזי ברפרטואר הלשוני של העולים. היא מהווה שפת בית ושפת תרבות עבור רבים מהם, כולל הדור הצעיר (Remennick, 2004). היקפה ופעילותה של הקהילה מאטים במידה מסוימת את תהליכי הטמיעה והתרבות (אסימילציה ואקולטורציה), כיוון שהקהילה מספקת גם כמות מסוימת של מקומות עבודה (Li, 2003). לפי ממצאיה של רמניק (Remennick, 2002), כ-20% מהעולים עובדים בעסקים 'רוסיים', ומרבית לקוחותיהם של עסקים אלה גם הם בני הקהילה הרוסית. 51% מהעולים דיווחו כי הם עובדים רק או בעיקר עם דוברי רוסית. רכישת השפה והתרבות החדשות, החדירה למקצועות ותעסוקות, התבססות כלכלית, התבגרות הדור הצעיר - כל התהליכים הללו התרחשו בקצב שונה אצל משפחות עולים שונות. הבדלים אלה בעיתוי גרמו כשלעצמם לניעות כלפי מעלה של חלק מאוכלוסיית העולים, ולסטגנציה או אף ירידה בסולם הניעות החברתי-כלכלי של עולים אחרים. במבט כללי, אפשר לומר שהתפתח ריבוד פנימי בתוך קהילת העולים (זילברג, 2002).

הבדלים בתהליך ההתערות נצפו גם בין נשים לגברים (Remennick, 2005). למרות שהעולים משני המינים חוו ירידה בסטאטוס התעסוקתי שלהם, השכילו הנשים יותר מהגברים להפיק תועלות פרגמטיות בעבודתן וכן לבסס לעצמן ביטחון פיננסי. נשים הציגו יכולות גמישות וחסיונות טובות יותר מגברים בתחום התעסוקה, כמו גם שליטה טובה יותר בעברית ובניית רשתות חברתיות לתמיכה, רשתות הכוללות גם ישראלים ותיקים.

מבחינת הפיזור הגאוגרפי, נמצא כי מחצית מעולי ברית המועצות לשעבר מרוכזים בעשרה יישובים עירוניים ומתגוררים בשכונות הומוגניות למדי, בהדגש על יישובים ומחוזות פריפראליים ברמה

1 בשנים 1994-1990 נכנסו לישראל מדי שנה 23.7 מהגרים ל-1000 נפש באוכלוסייתה. זאת בהשוואה ל-7.6 ל-1000 בקנדה, 6.8 ל-1000 באוסטרליה ו-2.6 ל-1000 בארה"ב באותה תקופה (Della Pergola, 1994).

סוציו-אקונומית נמוכה יחסית. בהתאמה, ערך הדירות הממוצע של עולי ברית המועצות הוא כמחצית מערכן של דירות הוותיקים (לשם, 2005; פרוטוקול ועדת העלייה של הכנסת, 2009). לגורם זה יש חשיבות מכרעת לגבי סיכוייהם של העולים להימצא בשכבות הכלכליות הנמוכות: על פי דוח הכנסת משנת 2006, רמת אי השוויון הכלכלי באוכלוסייה היא פועל יוצא של גורמים רבים השלובים זה בזה, כגון אופן חלוקת נכסי ההון באוכלוסייה, התמורה לגורמי הייצור, רמת השכלה, משלח-יד, ותק בארץ, ארץ מוצא, מגורים ועוד (ישראל, 2006). היות ושיעור גבוה מהעולים מחבר העמים מתגוררים בפריפריה, נמצאים רבים מהם בקבוצות סיכון לעוני, פשיעה וכן נשירה ממערכת החינוך. בדוח שהוגש לוועדת העלייה בכנסת (2009) נמסר כי אחוז העולים הזכאים לבגרות בשנה האחרונה (2009) נמוך ב-10% מכלל הילדים בניהם של הוותיקים. הפער, כפי שהוא מוצג בדוח, אינו משתנה במהלך השנים. כמו-כן שיעור הנשירה של הילדים העולים כפול מזה של כלל התלמידים – והפער הזה עקבי ונמצא בכל הכיתות. עוד עולה מהדוח ששיעורי העוני בקרב העולים החדשים גבוה משיעור העוני בקרב כלל הילדים. לצורך מענה על שאלות המחקר שהוצגו לעיל, נפנה כעת לתיאור שיטת המחקר.

מתודולוגיה

משתנים

משתנים בלתי תלויים – תכונות סוציו-דמוגרפיות: מין, גיל, השכלה, רפובליקת מוצא, מידת הדתיות, ותק בארץ, אזור מגורים בארץ (מרכז לעומת פריפריה).
משתנים תלויים – דפוס ההתערות העולים.

המשתתפים

המחקר נערך באמצעות סקר פנים אל פנים בקרב מדגם של 434 עולי חבר העמים (אלו שעלו לישראל לאחר 1989), נשואים או גרים עם בן/ת זוג קבוע לפי מין, גיל וותק בארץ. התפלגות המדגם לפי מין, וגיל וותק בארץ דומה להתפלגות בקרב כלל העולים. בבניית המדגם נעשה מאמץ לשמור על מכסות הפיזור הגאוגרפי בהתאם לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על החלוקה הגאוגרפית למחוזות (למ"ס, 2007).

לוח 1.

לוח 1. מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המדגם		
% מהמדגם		
49%	גבר	מין
51%	אישה	
100%	סה"כ	
1%	תיכונית חלקית	השכלה
13%	תיכונית מלאה	
28%	על תיכונית	
57%	גבוהה	
100%	סה"כ	
33%	18-30	קבוצת גיל
25%	31-40	
21%	41-50	
20%	50+	
100%	סה"כ	
13.5	ממוצע	ותק בארץ
14	חציון	
2%	חרדי	מידת הדתיות
5%	דתי	
15%	מסורתי	
72%	חילוני	
7%	אנטי דתי	
100%	סה"כ	
87%	אירופית	
13%	אסיאתית	
100%	סה"כ	
48%	פריפריה	איזור מגורים
52%	מרכז	
100%	סה"כ	

הליך המחקר

הדגימה נעשתה בשיטת האשכולות, כלומר מתוך אשכולות סוציו-כלכליים של למ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) נבחרו יישובים שמייצגים אשכול. המרואיינים קיבלו שאלון למילוי עצמי בשפה הרוסית. הם מילאו את השאלון בביתם בנוכחות הסוקר, אשר ענה על שאלותיהם ונתן הסברים מתאימים לפי התדרוך שקיבל מן החוקרות. הסקר הוצג למרואיינים כמתייחס לנושאי 'חברה ותרבות'. הוסבר למרואיינים כי אין תשובות נכונות ולא נכונות, וחשוב לחוקרים לשמוע מה הם חושבים או כיצד הם נוהגים באמת. הובטח למרואיינים שנתוני הסקר ישמשו לצורכי המחקר בלבד.

כלי המחקר

המרואיינים נשאלו על מידת התערותם בחברה הישראלית, לפי 46 קריטריונים שנקבעו במחקר של פרס וליסיצה (2008), למשל: יכולת לכתוב מכתב פשוט בעברית, תחושת היות חלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית וכו'. חוקרים אלה חילקו את קריטריוני ההתערות ל-11 תחומים עיקריים: פסיכולוגי, חינוך הילדים, כלכלי-תעסוקתי, התאמה בין משאבים לתגמולים, הזדהות ישראלית, תרבות ישראלית, דיור, שמירה על תרבות המקור, יחסים חברתיים והשתלבות פוליטית (ראו פירוט לגבי בניית מדד ההתערות בנספח). סולם התשובות האחד היה בין 1 ל-7, כאשר 1 סימן את רמת ההתערות הנמוכה ביותר ו-7 - את הגבוהה ביותר. השאלון תורגם לרוסית על ידי הכותבת הראשונה של מאמר זה, הדוברת רוסית כשפת אם.

ממצאים

חלוקת העולים לאשכולות בהתאם לסוג ההתערות

על מנת לפלח את אוכלוסיית העולים לסגמנטים שונים בהתאם לדפוס ההתערות שלהם, נערך ניתוח אשכולות (K-means cluster analysis) עם 10 איטרציות [צירוף יחד של מקרים דומים]. לניתוח הוכנסו מדדים שנבנו עבור 11 תחומי ההתערות (ראו לעיל בסעיף 'כלי המחקר'). נעשה ניסיון לפלח את המדגם לשתיים, שלוש, ארבע, חמש ושש קבוצות. ההכרעה בנוגע למספר האשכולות הסופי נעשתה על סמך ערכי F המתייחסים להבדלים בין הפלחים. במקרה של ארבעה אשכולות, ערכי F היו הגדולים ביותר. מסיבה זו הוחלט לפלח את מדגם העולים לארבעה אשכולות שכל אחד מהם מייצג דפוס התערות שונה, אשר יתואר להלן.

לוח 2. לוח 2. חלוקת עולי חבר העמים לפלחים בהתאם לדפוס ההתערות. מידת ההתערות בכל תחום, בקרב ארבעת הפלחים, ממוצעים סטיות תקן, ערכי F.

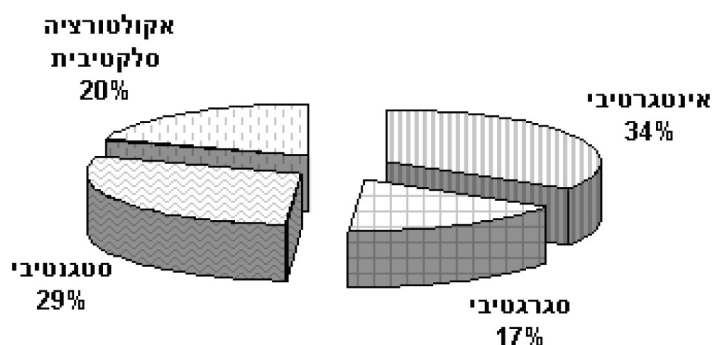
כלל המדגם	F		סטגטיווי	סרגטיווי	אינטרטיווי	
	d.f. (3; 431)	פלח 4	פלח 3	פלח 2	פלח 1	
434		88	124	74	148	N
100%		20%	29%	17%	34%	שיעור המשתייכים לפלח
ממוצע		ממוצע	ממוצע	ממוצע	ממוצע	תחומי ההתערות
(סטית תקן)		(סטית תקן)	(סטית תקן)	(סטית תקן)	(סטית תקן)	
5.57	**70.8	5.21	5.67	4.45	6.27	פסיכולוגי (שמירה על כבוד וערך עצמי, שמירה על סמכות הורית)
1.1		1	0.9	1.2	0.7	
5.09	**16.5	4.87	5.1	4.4	5.48	חינוך הילדים (הצלחת הילדים בביה"ס, השתתפות בחוגים, תנועות נוער)
0.9		0.9	0.7	1	0.6	
4.52	**151.8	4.42	4.44	2.82	5.55	כלכלי-תעסוקתי (הכנסה, אפשרויות הקידום)
1.3		0.9	0.9	1	0.8	
4.76	**162.5	4.09	4.78	2.95	6.04	הזדהות ישראלית (הרגשה כחלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית, הרגשת בית בישראל)
1.5		1.1	1.1	1.3	0.7	
4.31	**282.4	5.02	3.48	1.94	5.8	התאמה בין משאבים לתגמולים (התאמה בין תעסוקה והשכלה, סטטוס של המשפחה היום, בהשוואה לסטטוס לפני העלייה)
1.7		0.9	1.2	0.9	0.9	
5.35	**162.8	4	6.19	3.58	6.32	עברית בסיסית (רמת הדיבור, יכולת לכתוב מכתב פשוט)
1.6		1.4	0.9	1.5	0.9	
4.37	**71.1	3.51	4.81	3.43	5	השתלבות בתרבות הישראלית (תחושת כבוד כלפי התרבות הישראלית, ידע בהיסטוריה של העם היהודי)
1.2		1	0.9	1.1	1	
4.2	**23.6	4.18	3.9	3.74	4.69	דיור (בעלות על דיור, שביעות הרצון מאיזור המגורים)
1		0.8	1	1	0.9	
4.65	**57.8	4.39	4.6	3.7	5.33	יחסים חברתיים (שביעות הרצון מהיחסים עם הישראלים הותיקים, ישראלים ותיקים בין החברים של העולה)
1.1		0.9	0.9	1.1	0.7	
5.31	1.4	5.25	5.48	5.25	5.23	שמירה על התרבות הרוסית (תחושת כבוד כלפי התרבות הרוסית, שליטת הילדים בשפה הרוסית)
1.1		1.2	1.1	1.3	1	
4.48	*5.7	4.47	4.4	3.8	4.89	פוליטי (השתתפות בבחירות כלליות ומוניציפאליות)
1.1		0.9	0.8	1.1	0.8	
4.85	**469.5	4.55	4.91	3.6	5.65	מדד ההתערות ממוצע משוקלל של התערות בכל התחומים
0.8		0.4	0.3	0.5	0.3	

ערך מדד ההתערות הכללי בקרב מדגם העולים (4.85) מצביע על רמת ההתערות בינונית-גבוהה. כאשר בוחנים בנפרד כל תחום, מסתמן כי העולים מדווחים על הישגים גבוהים יותר בתחום הפסיכולוגי, בשמירה על התרבות הרוסית, בתחום השליטה בעברית בסיסית ובתחום חינוך הילדים, ולעומת זאת על הישגים נמוכים יותר בתחום הדיור, בתחום התאמה בין משאבים לתגמולים, ובהשתלבות בתרבות הישראלית.

ההבדלים הגדולים ביותר בין הפלחים המעידים על דפוסי ההתערות השונים נמצאו בתחומים: התאמה בין משאבים לתגמולים, הזדהות עם ישראל, ידיעת עברית בסיסית והשתלבות בתחום כלכלי-תעסוקתי. לעומת זאת, נמצא דמיון בין הפלחים השונים בנוגע לשמירה על התרבות הרוסית והתערות פוליטית.

פילוח מדגם העולים לאשכולות הצביע על ארבעה פלחים עיקריים:

תרשים 1

- הפלח הראשון היה הגדול ביותר ונכללו בו 34% בקרב כלל המדגם. הפלח הזה הצטיין בהישגים גבוהים יותר, הן באופן מוחלט והן באופן יחסי, ברוב תחומי ההתערות. במקביל שמרו המשתייכים לפלח זה על הזיקה לתרבות הרוסית. הממוצעים הגבוהים ביותר נרשמו בתחום הפסיכולוגי, שליטה בעברית בסיסית, הזדהות ישראלית. הישגים נמוכים יותר אפיינו פלח זה בתחום הדיור ובתחום הפוליטי. הפלח הזה מהווה קבוצת סיכוי, ובהמשך נקרא לדפוס ההשתלבות שלו *התערות אינטגרטיביות*.
- הפלח השני היה הקטן ביותר. נכללו בו 17% מקרב כלל המדגם. פלח זה מאופיין בהישגים נמוכים, הן באופן מוחלט והן באופן יחסי. הציונים הנמוכים ביותר התקבלו בתחומי התאמה בין משאבים לתגמולים, הזדהות ישראלית, הצלחה כלכלית-תעסוקתית. ההישג הגבוה ביותר התקבל בתחום השמירה על התרבות הרוסית. נראה כי מאפיינים אלה מתאימים למודל הסגרגטיביו של התערות מהגרים.
- הפלח השלישי כולל 29% מהעולים. העולים המשתייכים לפלח זה הצליחו יותר בהשתלבות תרבותית (שליטה בשפה העברית, השתלבות בתרבות הישראלית, שמירה על התרבות הרוסית) והצליחו פחות בתחומים הקשורים למצב כלכלי ותעסוקתי (התאמה בין משאבים לתגמולים, דיור). ניתן לראות כי המשתייכים לפלח הזה מתקרבים לעולים מהפלח האינטגרטיביו בתחומים:

עברית בסיסית, התערות בתרבות הישראלית. אולם בתחומים המסמנים השתלבות כלכלית (השתלבות כלכלית, התאמה בין משאבים לתגמולים, דיור), הציונים שקיבלו המשתייכים לפלח זה נמוכים משמעותית מאלה שקיבלו המשתייכים לפלח האינטגרטיווי. כמו-כן ממוצעי ההזדהות הישראלית והיחסים החברתיים עם הוותיקים של המשתייכים לפלח זה היו נמוכים יותר באופן משמעותי מן הציונים המקבילים בקרב המשתייכים לפלח האינטגרטיווי (אם כי גבוהים יותר בהשוואה לשני הפלחים האחרים). ניתן לראות כי המשתייכים לפלח זה שומרים גם על הזיקה לתרבות הרוסית. לא מצאנו בספרות ההגירה מודל שמשלב בין השתלבות תרבותית גבוהה עם השתלבות חברתית וכלכלית נמוכה. בניגוד לעולים שהשתלבו לפי הדפוס אינטגרטיווי והצליחו מבחינה חברתית וכלכלית, העולים שנקטו בדפוס זה עשו רק את הצעד הראשון: למדו את השפה ברמה גבוהה, אך כביכול נעצרו ולא המשיכו בהתקדמות כלכלית וחברתית. הם 'קופאים על השמרים' ומסיבה זו נתנו לדפוס זה את השם 'סטגטיוויים' (נמצאים במצב של קיפאון).

- בפלח הרביעי נכללו 20% מן המדגם. המשתייכים לפלח זה קיבלו ציונים גבוהים יותר בתחומים המסמנים התערות אינסטרומנטלית: התאמה בין משאבים לתגמולים, דיור, תחום כלכלי-תעסוקתי, וקיבלו ציונים נמוכים יותר בהשתלבות חברתית (הזדהות עם ישראל, יחסית חברתיים) ותרבותית (שליטה בשפה העברית, השתלבות בתרבות הישראלית). דפוס זה נראה לנו מתאים לאפיון אקולטורציה סלקטיוויית שתיארו קיפה ופאדילה (Keefe & Padilla 1987).

שימוש במודל רגרסיה רב-קטגורית מולטינומית - דפוסי התערות כמשתנה תלוי

מניתוח האשכולות עלה אפוא כי ניתן לזהות ארבעה דפוסי ההתערות מובחנים. כדי לאפיין דפוסיים אלה מבחינה סוציו-דמוגרפית נעשה שימוש בניתוח רגרסיה רב-קטגוריות מולטינומית (multinomial regression) המתייחס במישרין לשלושה סוגים של דפוסי התערות: דפוס סטגטיווי (קטגוריה ראשונה); אקולטורציה סלקטיוויית (קטגוריה שנייה) ודפוס סרגטיווי (קטגוריה שלישית); הדפוס האינטגרטיווי (קטגוריה רביעית) - קבוצת הסיכוי - משמש קבוצת השוואה. בחרנו את העולים שנקטו בדפוס האינטגרטיווי כקבוצת השוואה, כיוון שקבוצה זו הגיעה לציוני ההתערות הגבוהים ביותר. השוואת שאר הדפוסים לדפוס האינטגרטיווי מאפשרת להשיב על השאלה: מהם המשתנים הסוציו-דמוגרפיים המאפיינים אנשים שלא הצליחו להגיע להישגים גבוהים בהתערות?

לוח 3.

לוח 3. ממצאי ניתוח רב-קטגוריות רגרסיה מולטינומית מקדם B, טעות התקן			
משותפים	משוואה 1	משוואה 2	משוואה 3
	דפוס סטגנטיבי	דפוס אקולטורציה סלקטיבית	דפוס סרגטיבי
	B	B	B
	(Std. Error)	(Std. Error)	(Std. Error)
Intercept	0.88	0.02	-0.59
גיל	-0.02	0.54**	0.59**
	0.08	0.09	0.09
השכלה	-0.22	0.70**	-0.18
	0.19	0.34	0.26
אזור מגורים (פריפריה קטגוריית הבסיס)	0.58*	-0.53	0.88**
	0.29	0.35	0.37
מידת הדתיות	0.37	0.18	0.09
	0.22	0.25	0.27
מגדר	0.56*	0.63*	0.57
(נשים-קטגוריית בסיס)	0.28	0.31	0.36
רפובליקת מוצא (אסיאתית-קטגוריית בסיס)	0.14	-0.70	0.97
	0.44	0.49	0.52
ותק בארץ	0.11**	0.29**	0.32**
	0.04	0.05	0.05
Pseudo R = 0.34			

הדפוס הסטגנטיבי לעומת הדפוס האינטגרטיבי

נציין כי מדובר בהשוואת שתי קבוצות שהצליחו להתערות מבחינה תרבותית ולשונית. אולם בעוד שהדפוס הסטגנטיבי לא הצטיין בהישגים בתחומים המבטאים התערות כלכלית (כלכלי-תעסוקתי, דיור, התאמה בין משאבים לתגמולים) והתערות חברתית (הזדהות, יחסים חברתיים), המשתייכים לדפוס האינטגרטיבי הגיעו להישגים גבוהים גם בתחומים אלה.

כפי שניתן לראות בלוח 3, סיכוייהם של גברים להשתייך לדפוס הסטגנטיבי גבוהים בכ-75% ($\exp(1.75)=0.56$) לעומת סיכוייהם להשתייך לדפוס האינטגרטיבי כששאר התנאים שווים. במילים אחרות, כאשר יתר התנאים שווים, גברים נוטים יותר מנשים להשתייך לדפוס הסטגנטיבי. עבור תושבי המרכז הסיכוי להשתייך לדפוס הסטגנטיבי לעומת הסיכוי להשתייך לדפוס האינטגרטיבי נמוך יותר בכ-44% ($\exp(-0.58)=0.56$) כששאר התנאים שווים. כמו-כן ניתן לראות, כי רמות נמוכות יותר של ותק בארץ מגדילות את הסיכוי להשתייך לדפוס הסטגנטיבי לעומת הסיכוי

להשתייך לאינטגרטיווי. מתברר שכל שנת ותק בארץ מקטינה את הסיכוי להשתייך לדפוס הסטגנטיווי (לעומת האינטגרטיווי) ב- 11%. בנוסף, נמצא כי הסיכוי להשתייך לדפוס הסטגנטיווי לעומת הסיכוי להשתייך לדפוס האינטגרטיווי לא מושפע מגיל, השכלה, מידת הדתיות ורפובליקת המוצא.

דפוס האקולטורציה הסלקטיוויית לעומת הדפוס האינטגרטיווי

ראשית, יש לציין כי השוואה בין שתי הקבוצות אלו היא השוואה בין העולים שהגיעו לרמת התערות גבוהה בכל התחומים לבין העולים שהגיעו להישגים גבוהים בתחומים המעידים על הישגים כלכליים (תחום כלכלי-תעסוקתי, דיור, התאמה בין משאבים לתגמולים) ופחות הצליחו להשתלב מבחינה חברתית ותרבותית.

עבור גברים, הסיכוי להשתייך לדפוס האקולטורציה הסלקטיוויית לעומת הדפוס האינטגרטיווי גבוה בכ-87% $(\exp(0.63)=1.87)$ מהסיכוי של נשים, כששאר התנאים שווים. כמו-כן מבוגרים יותר, משכילים פחות ובעלי ותק נמוך יותר בארץ נוטים יותר להשתייך לדפוס האקולטורציה הסלקטיוויית לעומת הדפוס האינטגרטיווי. מתברר שכל שנת ותק בארץ מקטינה את הסיכוי להשתייך לדפוס האקולטורציה הסלקטיוויית (לעומת הדפוס האינטגרטיווי) ב-29%. בנוסף, נמצא כי הסיכוי להשתייך לדפוס זה לעומת הדפוס האינטגרטיווי לא מושפע ממידת הדתיות, מאזור המגורים (מרכז לעומת פריפריה) ומרפובליקת המוצא.

הדפוס הסרגטיווי לעומת הדפוס האינטגרטיווי

השוואה בין הדפוס הסרגטיווי לדפוס האינטגרטיווי היא השוואה בין שני דפוסים מנוגדים של ההתערות. בעוד שהמשתייכים לדפוס הסרגטיווי קיבלו את הציונים הנמוכים ביותר בכל תחומי ההתערות (פרט לזיקה לתרבות המקור), המשתייכים לדפוס האינטגרטיווי דירגו את התערותם בציונים הגבוהים ביותר באותם התחומים.

כפי שניתן לראות בלוח 3, סיכוי תושבי המרכז להשתייך לדפוס הסרגטיווי, לעומת הדפוס האינטגרטיווי, נמוך מסיכוי זה אצל תושבי הפריפריה ב-58% $(\exp(-0.88)=0.42)$. בנוסף, ניתן לראות כי גיל גבוה יותר וותק נמוך יותר בארץ מגדילים את הסיכוי להשתייכות לדפוס הסרגטיווי לעומת האינטגרטיווי. מתברר שכל שנת ותק בארץ מקטינה את הסיכוי להשתייך לדפוס הסרגטיווי (לעומת האינטגרטיווי) ב-32%. בנוסף נמצא כי הסיכוי להשתייך לדפוס הסרגטיווי לעומת האינטגרטיווי לא מושפע ממגדר, רפובליקת מוצא, השכלה ומידת הדתיות.

דיון

למיטב ידיעתנו, מחקר זה הוא הראשון החושף הבדלים בתוך מגזר עולי חבר העמים, מזהה ומאפיין את קבוצות הסיכון וקבוצות הסיכוי בקרבם. תרומתו המרכזית של מחקרנו היא במתן תיאור סוציו-דמוגרפי אופייני לכל אחת מקבוצות הסיכון, אשר עשוי להקל על עובדי רווחה באיתור וטיפול באנשים הנמנים על קבוצות אלו.

כפי שתואר במבוא, מחקרים רבים נערכו במדינות הגירה שונות. אלה ניסו לבדוק השפעת משתנים סוציו-דמוגרפיים על היבטים שונים של השתלבות המהגרים. ראוי לפיכך להדגיש את ייחודיות המצב בישראל, ולכן ברצוננו להצביע על שתי סוגיות המייחדות את המדיניות הישראלית בנושא קליטת המהגרים, בהשוואה למדיניות הגירה אחרות:

- מרבית מדינות ההגירה מאפשרות כניסה לגאלית של מהגרים באופן סלקטיווי בלבד, על פי קריטריונים של גיל, מצב בריאותי, השכלה ומקצוע, על מנת למנוע הופעתן של אוכלוסיות מצוקה. לעומת זאת, ישראל מקבלת מהגרים על פי חוק השבות המבוסס על קרבת דם לעם היהודי, תוך התעלמות ממאפיינים סוציו-דמוגרפיים שונים. כתוצאה מכך רבים מן העולים מועדים לחיי עוני ומצוקה ואף להידרדרות לפשיעה.
- להבדיל ממדינות הגירה אחרות, אשר בהן אין עידוד ממשלתי להבאת מהגרים ממדינות אחרות, והתמיכה בהם מצומצמת אם בכלל, מדינת ישראל רואה בקליטת עלייה את אחד האמצעים המרכזיים להגשמת החזון של מדינה לעם היהודי בארץ ישראל, ובהתאם לכך גם מסייעת לעולים.

מעבר להיותו של המחקר ייחודי בהקשר הבינלאומי, ראוי לציין כאן גם את תרומתו לחברה הישראלית עקב התמקדותו במגזר עולי חבר העמים המהווה ציבור גדול מבחינה מספרית. זהו, על כן, המקום לפנות כעת ולדון בהשלכות היישומיות האפשריות בקבוצות הסיכון שאותרו במגזר גדול זה:

הנמנים עם כשליש מהמדגם מהווים קבוצת סיכוי, כיוון שנקטו בדפוס האינטגרטיווי, המאופיין בציונים גבוהים בכל התחומים. ההשתייכות לפלח זה רוחת יותר בקרב נשים, עולים צעירים יותר, תושבי המרכז, ותיקים יותר בארץ ובעלי השכלה גבוהה.

שני השלישים הנוותרים מהמדגם משתייכים לשלוש קבוצות סיכון, ברמות חומרה שונות, כמפורט להלן: העולים שנקטו בדפוס הסרגטיווי (הפלח הקטן ביותר - 17% מהמדגם) מדגימים דפוס התערות הפוך לחלוטין מה'אינטגרטיוויים' ומהווים את קבוצת הסיכון הבולטת ביותר: הם בעלי ההישגים הנמוכים ביותר בכל התחומים, פרט לשמירת הזיקה לתרבות הרוסית. השתייכות לפלח זה אופיינית למבוגרים, תושבי פריפריה, בעלי ותק נמוך יותר בארץ (בהשוואה למשתייכים לפלח האינטגרטיווי). כדי לטפל בקבוצת סיכון זו יש לשקול עידוד של בני הקבוצה להשתתף בלימודים באולפני עברית, ללמוד היסטוריה יהודית וישראלית, להשתתף באירועים חברתיים ותרבותיים המיועדים לבני הגיל הזהב יחד עם ותיקים בני גילם, לחשוף בפניהם אפשרויות של השתתפות בפעילות התנדבותית, ליידע אותם בנוגע למקורות לקבלת סיוע נפשי ו/או כלכלי ורפואי, ולמנות אנשים שימשו מתווכים בינם לבין הממסד.

לפני שנפנה לתיאור הדפוס השלישי שזיהינו, נציין כי שני הדפוסים שהוזכרו לעיל מופיעים בטיפולוגיה של Berry (1992) בתור מודלים אפשריים של התערות המהגרים. דפוסי האסימילציה והמרגינליזציה, אשר תוארו בספרות ההגירה ומוזכרים אצל ברי, לא נמצאו במחקר זה.

מחקרנו חשף מודל שדומה לדפוס שתיארו קיפה ופאדילה (Keefe & Padilla, 1987) - אקולטורציה סלקטיווית. המהגרים המשתלבים לפי דפוס זה מאמצים מאפיינים מסוימים של החברה והתרבות חדשות ומותרים על מאפיינים אחרים. לפי ממצאינו, דפוס זה מאופיין מחד בהישגים גבוהים בתחומים המעידים בשלב הראשון על הישרדות בחברה החדשה ובשלב השני על התבססות כלכלית בה, ומאידך בהישגים נמוכים בהתערות לשונית-תרבותית-חברתית. במילים אחרות, עולים אלה הצליחו להגיע לתפקוד כלכלי הולם בחברת היעד, אך הסתגרו מפני השפעותיה החברתיות-תרבותיות, ולכן הווייתם התרבותית נשארה רוסית. פלח זה מהווה כ- 20% מהמדגם. עולים אלה מאופיינים בשיעור גבוה יותר של גברים, בהשכלה נמוכה יותר, בגיל מבוגר יותר ובותק בארץ נמוך יותר, בהשוואה למשתייכים לפלח האינטגרטיווי. ייתכן כי השכלה נמוכה יותר של בני פלח זה מהווה אחת הסיבות להצלחה בתחום הכלכלי (למרות שליטה חלשה בשפה העברית): לבעלי

מקצועות הלא אקדמיים קל יותר לקבל תעסוקה הולמת לרמת השכלתם ולזכות בתגמולים הוגנים, בהשוואה למהגרים בעלי השכלה גבוהה יותר. השתקעות של עולים אלה באזור המרכז עם ביקוש גדול יותר בשוק העבודה מקלה גם היא על הצלחתם בתחום הכלכלי-תעסוקתי. אנו סבורות שהעולים נוקטים דפוס זה משיקולים תועלתיים, בהתאם להיררכיית הצרכים שמתאר מס'לו. המשתייכים לפלח זה התערו בצורה טובה יותר בתחומים המשרתים אותם בסיפוק צרכיהם המידיים, דהיינו צרכי קיום וביטחון. נקיטה בדפוס זה משחררת את העולה מהשקעת משאביו המוגבלים בתחומים הפחות חיוניים לקיומו הבסיסי.

ניתן להסביר את עצם קיומה של אקולטורציה סלקטיבית כדפוס התערות - בגודלה המוחלטת והיחסי של הקהילה הרוסית בישראל. קהילה זו מאפשרת, לעולים שרוצים בכך, אורח חיים בתוך קבוצת בני תרבותם (זו מספקת שירותי תעסוקה, חינוך, בריאות, תרבות בשפת מוצאם) ללא מגע עם חברת היעד. סביר להניח כי קהילות מהגרים קטנות אינן יכולות 'להרשות לעצמן' דפוס ייחודי זה בתוך חברות מארחות גדולות.

אולם גם בפלח זה ניתן לראות קבוצת סיכון, אמנם לא בטווח המידי אלא לטווח הרחוק: אם ההשתלבות הכלכלית של בני קבוצה זו לא תלווה בהשתלבות חברתית ותרבותית, עלול להיווצר מצב שבו בגיל הפרישה לגמלאות, מצבם הכלכלי יידרדר והם יצטרפו לפלח הסגרגטיווי. על מנת למנוע מצב זה חשוב לקדם את ההשתלבות החברתית והתרבותית של עולים אלה, על ידי סיוע בשיפור השליטה בשפה העברית, הפקת אירועים שיתרמו להכרת התרבות הישראלית, עידוד אינטראקציות עם ישראלים ותיקים במסגרת מפגשים חברתיים ופעילות הפנאי. מוסדות הלימוד שבהם לומדים הילדים של בני קבוצה זו עשויים לעודד אותם למעורבות גדולה יותר בחיי הקהילה המקומית כחברי ועד הורים, הורים מלווים וכו'.

במחקרנו מצאנו דפוס נוסף - 'סטגנטיווי' - שאינו מתואר אצל ברי (Berry 1992). למיטב ידיעתנו, דפוס זה לא תואר גם בכתביהם של חוקרי הגירה אחרים. העולים שנוקטים בדפוס זה (כ- 30% מהמדגם) הציגו הישגים נאים בתחומי השפה העברית והתרבות הישראלית, אולם הישגיהם בתחומים המעידים על השתלבות כלכלית-חברתית נמוכים יותר. השתייכות לפלח זה אופיינית יותר לגברים, תושבי פריפריה ובעלי ותק נמוך יותר בארץ. יש לציין כי המשתייכים לפלח זה דומים לעולים האינטגרטייוויים במשאבים הדרושים להצלחה כלכלית (לא נמצא הבדל בהשכלה, גיל ושליטה בשפה העברית), אבל הם לא הצליחו לתרגם משאבים אלה לתגמולים כלכליים. לדעתנו, מדובר בעולים שנמצאים בשלב ביניים, ואלו בהם שיצליחו בתחום הכלכלי-תעסוקתי צפויים להשתייך בעתיד לפלח האינטגרטייווי. אחד הגורמים שעשוי להסביר את אי הצלחה הכלכלית והחברתית הוא מגוריהם בפריפריה, שבה קיימת תחרות אינטנסיבית על מקומות העבודה ראויים וצפיפות דוברי רוסית גבוהה יותר. אנו רואות בקבוצה זו קבוצת סיכון: זו קבוצה שההתקדמות שלה לקראת אינטגרציה מלאה בחברה הישראלית נעצרה כביכול: מדובר בצעירים, משכילים, מעורים בשפה ובתרבות, החשים כנראה תחושות של אכזבה והחמצה עקב חוסר יכולת להגשמה עצמית. סביר להניח כי תסכול זה מונע מבעדם להזדהות עם החברה ולהתקרר לתושביה הוותיקים. לכן הימצאות בשלב ביניים זה אינה רצויה, וחשוב מאוד לעודד התקדמות של צעירים אלה לכוון האינטגרטייווי ולמנוע היווצרות גטאות של 'רוסים מאוכזבים' באזורים נחשלים. השקעה בבניית מקומות עבודה עבור אקדמאים בפריפריה הישראלית והקמת תשתית לתחבורה מהירה ונגישה לאזור המרכז עשויות, לדעתנו, לתרום להצלחה כלכלית-תעסוקתית של המשתייכים לפלח זה. במקביל חשוב לעודד אינטראקציות של עולים אלה עם ישראלים ותיקים בעלי רמות השכלה דומות, במסגרת אירועים חברתיים ותרבותיים. אלו עשויות לתרום להרחבת הרשת החברתית

תוך הכללת ישראלים ותיקים בתוכה. רשת מגוונת ועשירה כזו תסייע באופן ישיר להשתלבות החברתית ובאופן עקיף גם להשתלבות הכלכלית-תעסוקתית.

כפי שצוין לעיל, מצאנו כי נשים וגברים נוקטים בדפוסים שונים של התערות: נמצא שלנשים יותר סיכוי להשתייך לדפוס האינטגרטיבי, ואילו לגברים סיכויים גבוהים יותר לנקוט בדפוס הסטגנטיבי, האקולטורציה הסלקטיבית והסרגטיבי. בהתחשב בנתונים אלה ובעובדה שבמחקר זה השתתפו רק אנשים שחיים בזוגיות, סביר להניח כי ימצאו זוגות שבהם בני הזוג נוקטים בדפוס שונה של התערות בחברת היעד. האם שוני זה מהווה מקור לקונפליקטים בקרב זוגות אלה? האם בחלוף הזמן גובר השוני בין בני הזוג בדפוס ההתערות, או שמא ההבדלים הולכים ונעלמים? נושאים אלה ראויים למחקר עתידי.

אנשי מקצוע המעורבים בסיוע לעולים בחבלי קליטתם וכן אנשים העוסקים בעבודה קהילתית וחוסן קהילתי עשויים להפיק תועלת מהפילוח העולה מהנתונים שבידינו. אנו תקווה כי מומחים ומקבלי החלטות בישראל ובמדינות מהגרים נוספות יוכלו להיעזר באבחון דפוסי ההתערות שהוצעו במחקר זה ולאחר באמצעותם פרטים וקבוצות הנמצאים בשולי החברה, וסובלים ממצוקה נפשית, חברתית וכלכלית, ובכך לסייע לרווחתם.

תודות

הכתבות מבקשות להודות לפרופ' שרה בן-דוד, ד"ר סבטלנה בולוטין-צי'אצ'אשווילי, פרופ' דן זכאי וד"ר טלי לב על הערותיהם והצעותיהם המועילות.

מקורות

- אמית, ק' (2008). השתלבותם של ילידי חו"ל בני 50 ומעלה בישראל: איכות החיים כפונקציה של מוצא, ותק בארץ והון אנושי, כלכלי וחברתי. **ביטחון סוציאלי**, 76, 291-308.
- בר-יוסף, ר' (1970). דה-סוציאליזציה ורה-סוציאליזציה. בתוך ב' מזרחי וע' בן-דוד (עורכים), **עולים בישראל** (עמ' 41-57). ירושלים: אקדמון.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2007). **שנתון סטטיסטי לישראל, מס' 58**. אוחר ב- ב- 29 ביוני, 2008, מתוך http://www.cbs.gov.il/shnaton58/download/st04_04.xls
- זילברג, נ' (2002). יהודים רוסיים בירושלים: קודים תרבותיים והפגנת אתניות. **יהודי בריה"מ לשעבר בישראל ובתפוצות**, 20-21, 162-187.
- טיילור, צ' (2003). הפוליטיקה של ההכרה. בתוך א' נחתומי (עורך), **רב-תרבותיות במבחן הישראליות** (עמ' 21-52). ירושלים: מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- ישראל (2006). פרוטוקול הכנסת. אוחר ב- 20 בינואר, 2010, מתוך: <http://www.knesset.gov.il/MMM/data/docs/m00026.htm>
- ישראל (2009), פרוטוקול ועדת העלייה בכנסת, אוחר ב- 20 בינואר, 2010, מתוך <http://www.knesset.gov.il/protocols/data/rtf/alia/2009-07-28.rtf>
- כהן, א' (1969). **פיזור האוכלוסייה ומיזוג הגלויות כמשימות מתנגשות**. ירושלים: מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- לשם, א' (1998). מדיניות קליטת העלייה ומערכת שירותים לעולים: שלב הקליטה הראשונית. בתוך מ' סקרן וא' לשם (עורכים), **דיוקנה של עלייה** (עמ' 121-41). ירושלים: מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- לשם, א' (2005). עולי ברית המועצות לשעבר בישראל 1999-2003: דוח מצב. **הד האולפן החדש**, 87, אביב תשס"ה. אוחר ב- 20 בינואר 2010 מתוך <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/6DDF6095-F5F7-4698-A439-7CBCCA0AD37D/90155/87098.doc>
- מירסקי, י', ברוך-דריימן, י' וקדם, פ' (1999). לא טוב היות עולה לבדו: רשת התמיכה החברתית של סטודנטים עולים מבריה"מ לשעבר. **חברה ורווחה**, יט (1), 39-52.
- מטרס, י' (1969). **פרספקטיבות דמוגרפיות של מיזוג הגלויות בישראל**. ירושלים: מאגנס, האוניברסיטה העברית.
- פרס, י' וליסצה, ס' (2008). קריטריונים של אינטגרציה: מקרה 'העלייה הרוסית' משנות ה-90, לישראל. **מגמות**, מ"ה (4), 669-695.
- סולודקינה, מ' (1993). הערות אודות המיתוס על עליית שנות התשעים. **יהודי ברית המועצות במעבר**, 16, 168-177.
- סיקרן, מ' (1998). ההון האנושי של העלייה ותהליכי השתלבותם של העולים בעבודה. בתוך מ' סקרן וא' לשם (עורכים), **דיוקנה של עלייה** (עמ' 127-182). ירושלים: מאגנס.
- סלונים-נבו, ו', שרגא, י' ועבדלגני, א' (1999). הסתגלות חברתית ופסיכולוגית של מתבגרים עולים וילידי ישראל ממוצא רוסי. **חברה ורווחה**, יט (1), 81-97.

- Ayalon, H., Ben-Rafael, E. & Sharot, S. (1989). Ethnicity, class and friendship: The case of Israel. *International Sociology*, 4(3), 293-310.
- Bar-Yosef, R. (1968). De-socialization and re-socialization: The adjustment process of immigrants. *International Migration Review*, 2, 27-43.
- Berry, J.W. (1992). Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration*, 30, 69-85.
- Castles, S. & Miller, M. (1993). *The Age of Migration*. NY: The Guilford Press.
- Conzen, K. N. (1991). Mainstreams and Side Channels: The Localization of Immigrant Cultures. *Journal of American Ethnic History*, 10 (4), 5-20.
- Keefe, S.E. & Padilla, A.M., (1987). *Chicano Ethnicity*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Koopmans, R., & Statham, P. (1999). Challenging the liberal nation state? Post nationalism, multiculturalism and the collective claim making of migrants and ethnic minorities in Britain and Germany. *The American Journal of Sociology*, 105, (3), 652-695.
- Lee, W. & Tse, D. (1994). Changing Media Consumption in a New Home: Acculturation Patterns among Hong Kong Immigrants to Canada. *Journal of Advertising*, 23(1), 57-70.
- Li, P. (2003). *Deconstructing Canada's Discourse of Immigrant Integration*. Working Paper No. WP04-03. Prairie Centre of Excellence for Research on Immigration and Integration.
- Lum, C.M.K.(1991). Communication and Cultural Insularity: The Chinese Immigrant Experience. *Critical Studies in Mass Communication*, 8(1), 91-101.
- Noble, G., & Camit, M., (2005), Social marketing communication in a multicultural environment: practical issues and theoretical contributions from cross-cultural marketing. *PRism*, 3 (2),1-13.
- Petroshius, S.M., Newwell, S.J., & Ross, S.J. (1995). The role of Hispanic acculturation on media exposure, coupon use and brand loyalty. *Mid-American Journal of Business*, 10 (2), 35-44.
- Remennick, L. (2002). Transnational community in the making: Russian-Jewish immigrants of the 1990s in Israel. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28 (3), 515-530.
- Remennick, L. (2004). Language acquisition, ethnicity and social integration among

- former Soviet immigrants of the 1990s in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 27 (3), 431-454.
- Remennick, L. (2005). Immigration, gender and psychosocial adjustment: a study of 150 immigrant couples in Israel, *Sex Roles*, 53 (11/12), 847-863.
- Remennick, L. (2006). Russian Jews on Three Continents. *Identity, Integration and Conflict*. Transaction Publishers. New Brunswick (USA) and London (UK).
- Shuval J.T. & Leshem, E. (1998). The sociology of migration in Israel: A critical view. In E. Leshem & J. Shuval (eds.). *Immigration to Israel* (pp. 3-50). New Brunswick and London: Transaction.
- Subervi-Velez, F.A. (1986). The Mass Media and Ethnic Assimilation and Pluralism: A Review and Research Proposal with Special Focus on Hispanics. *Communication Research*, 13(1), 71-96.
- Wilson, C. & Gutierrez F. (1995). *Race, Multiculturalism, and the Media*. CA: Sage.

נספח - הסבר על נוהלי המחקר

בניית מדד האינטגרציה של פרס וליסיצה (2008) מתבססת על מחקר איכותני וכמותני.

1. השלב האיכותני:

1. ראיונות גישוש עם מומחים לענייני קליטה. מטרת הראיונות הייתה להגדיר את מושג האינטגרציה ולהצביע על הקריטריונים העיקריים שלה בתחומים השונים.
2. ראיונות עומק עם עולים וכן עם ותיקים מן השורה (ילידי הארץ או שעלו לפני 1989). מטרת הראיונות הללו הייתה לראות את תהליך האינטגרציה 'מלמטה' - מנקודת הראות של הצדדים המעורבים בו.

2. השלב הכמותני

א. מחקר הקריטריונים'. המחקר נערך באמצעות סקר טלפוני. השאלה העיקרית של הסקר הייתה: מה נדרש מעולה כדי שיזכה בהכרה כישראלי. בין 'תנאי הקבלה' נכללו מיומנויות, הישגים, משאבים, עמדות, ערכים והתנהגויות. בסך הכול השאלון כלל 67 פריטים שגובשו בעקבות ראיונות עומק עם המומחים ועם העולים והוותיקים מן השורה. שאלון זה הועבר בשני מדגמים ארציים מייצגים של עולי חבר העמים וישראלים ותיקים בגילאי +18. אלו כללו 500 נחקרים כל אחד.

ב. שלב 'בניית המדד'. שלב זה הוצא לפועל בעזרת סקר טלפוני. מטרת השלב הזה הייתה להשוות את הישגי העולים והוותיקים בכל אחד מהקריטריונים החשובים ולבנות בסופו של דבר את מדד האינטגרציה. השאלון חובר על יסוד ממצאי 'מחקר הקריטריונים'. מתוך 67 פריטים שכלל שאלון הקריטריונים נבחרו 46 שהעולים ו/או הוותיקים ייחסו להם את החשיבות הרבה ביותר (במחקר הנוכחי נעשה שימוש בקריטריונים שבחרו הוותיקים). על בסיס כל קריטריון חוברה שאלה המשקפת מצב או הישג. למשל, על בסיס הקריטריון 'דיבור שוטף בעברית' חוברה השאלה: מהי רמת הדיבור שלך בעברית? סולם התשובות האחד היה בין 1 ל- 7, כאשר 1 סימן רמת ההתערות הנמוכה ביותר ו- 7 הגבוהה ביותר. המחקר נערך בקרב שני מדגמים מייצגים של עולים וותיקים, כל אחד בהיקף של 500 מרואיינים.

על מנת לבנות את מדד האינטגרציה התקיימו ההליכים הבאים:

כל קריטריוני האינטגרציה חולקו בעזרת ניתוח הגורמים (Factor Analysis) ל-11 תחומים: פסיכולוגי (שמירה על כבוד וערך עצמי, שמירה על סמכות הורים), חינוך הילדים (הצלחת הילדים בלימודים, השתתפות בפעילות בלתי-פורמלית), כלכלי-תעסוקת (הכנסה, אפשרויות קידום), הזדהות ישראלית (הרגשת חלק בלתי נפרד של החברה הישראלית, הרגשת העולה שהוא רצוי בישראל), התאמה בין משאבים לתגמולים (התאמה בין השכלה ותעסוקה), עברית בסיסית (מיומנויות בסיסיות של דיבור, קריאה וכתיבה), התערות בתרבות ישראלית (תחושת כבוד כלפי התרבות, ידע בהיסטוריה של העם היהודי), דיור (בעלות על דירה, שביעות הרצון מישוב המגורים), יחסים חברתיים (תפיסת היחס של הוותיקים אל העולים, חברים-ותיקים בין חברי העולה), זיקה לתרבות רוסית (תחושת כבוד כלפי התרבות הרוסית, הצלחת הילדים בשליטה בשפה הרוסית), השתלבות פוליטית (השתתפות בבחירות כלליות ומוניציפליות).

- כל קריטריון (פריט בשאלון) קיבל את משקל החשיבות בתחומו (כאשר משקלי הקריטריונים הנכללים בתחום מסוים מסתכמים ב-100%). חישוב זה נעשה על בסיס 'שלב הקריטריונים'.
- נבנו מדדי אינטגרציה בכל תחום ותחום (כאשר ציון האינטגרציה בכל קריטריון הוכפל במשקל החשיבות שלו).
- כל תחום השתלבות קיבל משקל חשיבות משלו; משקל החשיבות של כל 11 התחומים מסתכם ב- 100%. בשלב האחרון של בניית המדד הכללי, ציוני ההשתלבות בכל תחום הוכפלו במשקל החשיבות של התחומים הללו.